

זהות יהודית בישראל בשנתה השבעים

יהדות כחול-לבן

אחד ההישגים של המדינה היהודית בשבעים שנות קיומה הוא יצירתם של ביטויים וצורות חדשות של יהדות ושל פרקטיקה דתית ותרבותית יהודית. חלק מן הצורות החדשות הללו נושאות אופי ציבורי או פוליטי, והן סוקרו בהרחבה ע"י התקשורת הישראלית ואף הבינלאומית (לדוגמה - מפלגת ש"ס וגוש אמונים). אולם רבים מביטויים אלה, שהם ייחודיים לישראל, מתקיימים בציבור הרחב ולפעמים "חומקים מן הרדאר" של הניתוח התקשורתי והאקדמי כאחד.

לנוכח תופעה זאת, המכון למדיניות העם היהודי יזם סקר נרחב ומעמיק אודות "יהדות ישראלית". במסגרת פרויקט זה נערכו סקרים נרחבים של האוכלוסייה היהודית-ישראלית בנושאים כמו ציון חגים דתיים ואזרחיים, ומנהגים אחרים כגון אלה הנוגעים למזון וכשרות, שבת, חינוך ועוד. הסקרים היו מפורטים מאוד, וניתוחם עדיין לא הושלם. נביא כאן חלק מהמצאים הראשוניים, במגמה לספק תמונה רחבה יותר מזו הזמינה כיום בתקשורת ובספרות המחקרית עבור הביטויים הישראליים של פרקטיקה דתית ותרבותית. אנו נשלים תמונה זו בעזרת ממצאים שפורסמו בסקר מכון "פיו" על ישראל (2016).

כ-80 אחוזים מאוכלוסייתה של מדינת ישראל הם יהודים, ומדינת ישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי.

מהי הזהות היהודית של האוכלוסייה היהודית בישראל?

זהות יהודית-ישראלית היא זהות מורכבת, המתייחסת הן לנוהגים ולאמונות של היהדות כדת והן לתרבות היהודית, כמו גם לגישות והבנות בנוגע למרכיבים המרכזיים של זהות קולקטיבית כפי שהם מתייחסים ליהודיות - לאום, תרבות, דת ואתניות. תפיסות ונוהגים אלו קשורות לשאלות כיצד יהודים ישראלים חושבים על המדינה היהודית, תכליתה והצדקתה? ואיך יהודיות ויהדות כדת מתייחסות לסְפָרָה הציבורית?

המכון למדיניות העם היהודי דן במאמר זה בשאלות הללו. הממצאים המרכזיים העולים מהמחקר:

1. החברה היהודית - ישראלית אינה מקשה אחת, אלא מאופיינת במנעד לגבי אופני שמירת המסורת והנוהגים הדתיים.
2. החברה היהודית - ישראלית מפולגת ביחס לשאלות יסוד של הקיום היהודי: מה המשמעות של להיות יהודי? מה התכלית וההצדקה של מדינת ישראל? מה היחס בין זהות יהודית לבין זהות ישראלית?

הראשון מבין הממצאים הללו הוא כי רמת שמירת המצוות של היהודים בישראל גבוהה באופן יחסי, בפרט בהשוואה ליהודי אמריקה.² בהתאם לסקר המכון למדיניות העם היהודי, 67 אחוזים מכלל יהודי ישראל צמים ביום הכיפורים לאורך כל היממה, זאת לעומת 40 אחוזים מיהודי ארה"ב (לפי סקר "פיו" על יהדות ארה"ב). בדומה לכך, לא פחות מ- 97 אחוזים מכלל יהודי ישראל השתתפו בסדר פסח, לעומת 70 אחוזים בלבד מיהודי ארה"ב. פער זה מתגלה גם בתחומים כגון פשרות ושבת. 63 אחוזים מן הישראלים שומרים על כשרות בביתם, לעומת 22 אחוזים בלבד מיהודי ארה"ב הנוהגים כך. ביחס לשבת, 45 אחוזים מהיהודים בישראל מדווחים כי אינם מתעסקים בכסף בשבת, בעוד שלפי ממצאי "פיו", רק 15 אחוז מיהודי ארה"ב נמנעים מעיסוק בכסף בשבת. על פי הסקרים של המכון למדיניות העם היהודי, כ- 30 אחוזים מהיהודים בישראל נמנעים מנטיעה בשבת.

ללא ספק, יהודים-ישראלים רבים מקיימים נוהגים אלה לאו דווקא כפרקטיקה דתית, אלא בשל משמעותם הלאומית, התרבותית, המשפחתית והקהילתית. ואכן, על פי סקרים שנערכו לאחרונה, כמחצית מכלל האוכלוסייה היהודית בישראל מזדהים כחילונים, בעוד שהמחצית השנייה מזדהים כ"מסורתיים" (כ- 30 אחוזים), "דתיים" (12 אחוזים) או חרדים (12 אחוזים). מצב זה משתקף בסקרי המכון למדיניות העם היהודי, בהם נמצא כי 43 אחוזים מכלל האוכלוסייה היהודית בישראל רואים את ה"דת" כמרכיב המרכזי של היהדות, ואילו היתר (57 אחוזים) רואים את המרכיב המרכזי בתור: "לאומיות" (26 אחוזים), "תרבות" (20 אחוזים), או "אֶתְנִיּוּת" (11 אחוזים). זאת ועוד - 32 אחוזים מכלל היהודים בישראל לא ביקרו בבית-כנסת בשנה החולפת. חשוב לציין כי גם יהודים חילוניים מקיימים מנהגים הקשורים לדת, תוך הקניית משמעות לאומית או תרבותית למנהגים אלה. כך, לדוגמה, 93 אחוזים מן היהודים הישראלים המזדהים כ"חילונים לחלוטין"

משתתפים בסדר פסח. גישה תרבותית, לאומית או משפחתית בולטת במיוחד ביחס לחגים, והיא משפיעה על האופן שבו נחגגים חגים אלה. כך, 97 אחוזים מן היהודים בישראל משתתפים בסעודה משפחתית חגיגת מיוחדת בראש השנה, שבמרכזה המנהג של אכילת תפוח טבול בדבש. אך במקביל, שיעור היהודים הישראלים הלא-אורתודוקסים הבאים לתפילות ראש השנה ויום הכיפורים בבתי הכנסת נמוך בהרבה משיעורם בקרב יהודי ארה"ב. על פי הסקר של "פיו" ישראל, 35 אחוזים מכלל יהודי ארה"ב דיווחו כי הם "מבקרים בבית כנסת מספר פעמים בשנה, כגון בראש השנה וביום כיפור", בעוד שרק 14 אחוזים מן הישראלים נוהגים לעשות זאת (לעומת זאת, הרבה יותר ישראלים משתתפים בתפילות בבית הכנסת כל שבוע). המשמעות התרבותית, הלאומית והמשפחתית הנובעת לחגים בישראל נובעת בחלקה מן העובדה שלוח השנה הרשמי בישראל מאורגן בהתאם לתפיסה היהודית המסורתית: השבוע מתחיל ביום ראשון (שהוא יום עבודה רגיל), ומסתיים בשבת, יום המנוחה הרשמי, והחופשות משקפות חגים יהודיים, גם כאלה שנחשבים לחשובים במיוחד, וגם כאלה שחשיבותם פחותה. כך, חגים "זוטרים" כגון פורים, שהאוכלוסייה היהודית הלא-אורתודוקסית בארה"ב כמעט שאינה מודעת לקיומם, הופכים לאירועים בעלי חשיבות גדולה בישראל. ילדים ומבוגרים כאחד עוטים מסיכות ותחפושות פורים, ובאווירה של קרנבל, ישראלים אורתודוקסים ולא-אורתודוקסים עורכים נשפי פורים שבמרכזם משקאות אלכוהוליים, מוסיקה וריקודי דיסקו. על פי ממצאי המכון למדיניות העם היהודי, לא פחות מ- 66 אחוזים מכלל יהודי ישראל מקיימים את מנהג משלוח המנות לידידיהם ולשכניהם. מנהג זה אינו מתפרש בהכרח בהתאם למונחים דתיים (אף שמקורו הוא במגילת אסתר, ט' כ"ב), אלא כמבטא ידידות ואחוה בין שכנים וקהילות.

חג "זוטר" אחר, שכמעט אינו זוכה לתשומת לב כלשהי

באמריקה, אך מקבל נוכחות ממשית בישראל, הוא ל"ג בעומר.³ לא זו בלבד שכמעט כל תלמידי בתי-הספר מדליקים מדורות בחג זה, אלא שרבות ישראלים נוטלים חלק בעלייה לרגל השנתית לקיברו של ר' שמעון בר יוחאי. על פי סקרי המכון למדיניות העם היהודי, 14 אחוזים מן היהודים בישראל אומרים כי הם נוהגים לעלות לקברו של רשב"י בל"ג בעומר כאשר יש להם אפשרות לכך. יתירה מכך, לפי סקרי המכון, 25 אחוזים מיהודי ישראל מדווחים כי הם עולים לרגל לקברות צדיקים וקדושים, מנהג שכמעט אינו קיים בתפוצות (למעט העלייה לקברו של הרבי מלובביץ' ז"ל, מנהיג חב"ד).

התפשטותו בישראל של מנהג זה, אותו חולקים מסורתיים וחילוניים עם דתיים וחרדים, אינה צריכה להפתיע אותנו. ביהדות המסורתית, **החוויה הדתית** של ארץ הקודש והמקומות הקדושים (כגון ירושלים והר הבית) כרוכה בהמשגה דתית של קדושה מדורגת או היררכית. במילים אחרות, מקומות מסוימים קדושים יותר מאחרים, ומכאן שהקדושה מתקיימת בעולם בצורה מדורגת או היררכית. המשגה זו קיימת במשנה ידועה:

עֶשְׂרֵי קִדְשוֹת הֵן, אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְקֻדָּשֶׁת מְכֹל הָאֲרָצוֹת... לְפָנֶיךָ מִן הַחֹמָה (שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם) מְקֻדָּשׁ מִ[מְנו]... הֵר הַבַּיִת מְקֻדָּשׁ מִמֶּנּוּ... קִדְשׁ הַקְּדוּשִׁים מְקֻדָּשׁ מִ[כֹּלֶם], שְׂאִין נֶכְסִים לְשֵׁם אֱלֹהִים כֶּהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים בְּשַׁעַת הָעֶבֶדָּה. (כלים פרק א ז'-ח')

ביהדות המסורתית, המְשָׁגָה מדורגת זו של קדושה מתרחבת וכוללת גם בני אדם, לדוגמה, מעלת הקדושה של כוהנים גבוהה יותר מזו של ישראלים [יהודים] "רגילים". היהדות הרבנית במאות שנות הגלות לא הדגישה המְשָׁגָה זו, אך לא ביטלה אותה לחלוטין, ודומה שהיא חזרה בכוחות מחודשים יחד עם החזרה לארץ ישראל. לכן, אין זה צריך להפתיע אותנו שהמְשָׁגָה זו אומצה ואף הורחבה באופנים שונים של הדת העממית הישראלית בצורת "צדיקים" או "צדיקות", ובמיוחד אתרים וקברים הקשורים עימם, כולל כמובן אבות

ואימהות האומה כמו קבר רחל ומערת המכפלה.

לכך קשור קידושם של מושגים לאומיים כגון המולדת - ארץ ישראל, והמדינה עצמה, בקרב חלקים משמעותיים של האוכלוסייה. במילים אחרות, קדושה ומשמעות מקודשת אינם מקושרים רק לאובייקטים יהודיים פולחניים מסורתיים כגון תפילין, או לולב ואתרוג והמצוות הקשורות אליהם, אלא גם למושגים לאומיים כגון ארץ ישראל, מדינת ישראל ועם ישראל. לקדושה מסוג זה מצטרפות גם "מצוות", דהיינו ציוויים נורמטיביים. באופן זה, עבור ישראלים רבים, יחוס קדושה לארץ ישראל מתפרש כקשור למצווה - יישובה וסיפוחה של ארץ ישראל השלמה.⁴ גישה זו התבטאה בסקר המכון למדיניות העם היהודי: 55 אחוזים בקרב האוכלוסייה היהודית הצהירו כי במידה רבה או במידה רבה מאוד הם מזדהים עם האמירה כי "על מנת להיחשב כיהודי טוב יש לתמוך ביישוב ארץ ישראל השלמה".

בדומה לכך, בקרב חלק משמעותי מן האוכלוסייה, עצם ההצדקה לקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית מנוסח במונחים דתיים. כך, למשל, 36 אחוזים השיבו כי ההצדקה העיקרית לקיומה של ישראל כמדינה יהודית היא "להגשים במלואו את האופי הדתי והלאומי של העם היהודי".

הנקודה שיש להדגיש בהקשר זה היא שבמדינת ישראל, היהדות איננה רק מיושמת באמצעות קיום המצוות, אלא שעצם החיים במדינה היהודית משנים היבטים מרכזיים ביהדות. כך, הדת היהודית במדינת ישראל איננה מורכבת רק מקיום המצוות האינדיבידואליות והקהילתיות, אלא קשורה לזירה הלאומית והפוליטית. יתירה מכך, בניגוד ליהדות הגולה, אשר אותה - כפי שניסח זאת היינריך היינה - ניתן היה לשאת במזוודה ממקום למקום, שכן שמירת השבת בפולין היתה זהה לזו שבמרוקו, היהדות הישראלית, במידה מסוימת, היא מוגדרת-מקום: ארץ ישראל ואתרים מרכזיים בה (לדוגמה הכותל המערבי) יוצרים חוויות ונוהגים ייחודיים מאוד להם בלבד.

אחת הדרכים להבין את המחלוקות בחברה הישראלית טמונה בהבחנה שהתפלגות הדעות משקפת בדיוק את אופי השינוי שישראל גורמת לו ביהדות ובזהות היהודית. בעניין זה קיימות שתי גישות: גישה אחת טוענת כי המסגרת המדינית הלאומית **מחליפה** את הדת (האתנית-מסורתית) בתור המסגרת הסמכותית העליונה של החיים היהודיים והזהות הקולקטיבית. הגישה האחרת קובעת כי המסגרת הלאומית-פוליטית, דהיינו מדינת ישראל, **מבטאת** או **מגשימה** את הדת האתנית היהודית המסורתית.

מדינת ישראל: מחליפה את הזהות היהודית הדתית-אתנית המסורתית או מגשימה אותה?

הציונות כתנועה שמה לה למטרה להקים מדינה יהודית. ואולם, בעיקר בעשורים הראשונים שלה, שבהם עוצבה ונתחשלה צורתה, היא היתה הרבה יותר מזה - היא שאפה להבנות מחדש את החיים היהודיים, ובמיוחד את תבנית הזהות הקולקטיבית של העם היהודי. רבים מן הזרמים ההיסטוריים שבתוך הציונות הציגו תפיסות ייחודיות משלהם לזהות ולהזהות היהודית הקולקטיבית. עם ייסודה והתגבשותה של המדינה ועימה החברה הישראלית, חלק מחזונות אלה תורגמו, במידה זו או אחרת, למציאות חברתית. תרגום מסוג זה היה כרוך, באופן טבעי, בשינויים. עם זאת, במספר מקרים בולטים ניתן לאתר את המקורות האידיאולוגיים של חלק מן התבניות הנוכחיות של זהות יהודית בישראל.

לנוכח זאת, ננסה לבחון תבניות בולטות של זהות יהודית בישראל, בהתבסס על סקרים שנערכו לא מכבר ע"י מרכז המחקר "פיו" וע"י המכון למדיניות העם היהודי. על בסיס סקרים אלה, נראה שהתבניות העיקריות של זהות יהודית בישראל הנין, בראש ובראשונה, התבנית המאפיינת את אלה המזהים עצמם כחילונים, ואחריה - התבנית המאפיינת את אותן הקבוצות שהזהותן

העצמית מוגדרת בצורה זו או אחרת ע"י הדת - חרדים, דתיים ומסורתיים. ביחס לתחום אחד, המסורתיים מהווים תת-קבוצה בפני עצמה.

המסקנה הנובעת מסקרים אלה היא כי ההבדל בין חילונים לבין אלה המזהים כמסורתיים או כדתיים/חרדים איננו מתמצה רק, או אפילו בעיקר, ברמת שמירת המצוות. **הבדל מרכזי בין שתי הקבוצות הוא חילוקי דעות אידיאולוגיים וקונצפטואליים עמוקים הנוגעים ליסודות הקיום היהודי - מה פירוש הדבר להיות יהודי? מהי תכליתה של מדינת ישראל? מהי מערכת היחסים שבין זהות ישראלית לזהות יהודית?**

חילונים מהווים כמחצית מן האוכלוסייה הישראלית-יהודית, וכל האחרים, אלה הכוללים מרכיב דתי או מסורתי בהגדרה העצמית של זהותם, כלומר חרדים, דתיים ומסורתיים, מהווים את המחצית השנייה. חרף הכינוי שניתן לה, הקבוצה החילונית איננה נטולת דת לחלוטין. שליט מן החילונים שומרים כשרות ולמעלה מ-90 אחוזים נוכחים בסדר פסח. 67 אחוזים אינם אוכלים חזיר ויותר מ-50 אחוזים מדליקים נרות שבת, באופן קבוע או לפעמים. 60 אחוז מאמינים, ברמה זו או אחרת, בקיומו של אלוהים. במילים אחרות, ההבדלים בין הקבוצות בקשר לרמת שמירת המצוות בין הקבוצות הם עניין של רמה, ולא בינאריים או קוטביים ("כן/לא").

אולם הבדלים בינאריים מתגלים כאשר מדובר בבניית הזהות היהודית והישראלית. כאן, ההבדלים בין חילונים מחד גיסא לבין דתיים, חרדים ומסורתיים מאידך גיסא הם בינאריים. ישנם גם הבדלים קוטביים בין דתיים וחרדים מצד אחד לבין חילונים מצד שני ביחס לנושאים רבים של דת ושל החיים הציבוריים. ביחס לנושאים הנ"ל, המסורתיים תופסים לעיתים תכופות עמדה באמצע. תגובותיהם, לעיתים קרובות, מתפלגות בקירבת האמצע. אלה תגובות רחוקות מאוד מאלה של החילונים, אך במקביל הן שונות מאלה של הדתיים והחרדים. התבניות השונות מסוכמות בטבלה הבאה:

מסורתיים	חרדים, דתיים	חילונים	
דת 58%	דת חרדים 97%, דתיים 85%	לאום ותרבות 83%	מרכיב עיקרי של זהות יהודית
חשובה מאוד 83%	חשובה מאוד 100%	לא חשובה מאוד (98%), 79% - לא חשובה אפילו במידת מה או או לא חשובה בכלל)	האם הדת חשובה?
יהודי 59%	יהודי חרדים 91%, דתיים 80%	ישראלי 59%	יהודי או ישראלי
60% מאמינים כי על ישראל מוטלת אחריות מיוחדת כלפי קהילות במצוקה	60% מן הדתיים ו-70% מן החרדים מאמינים כי על ישראל מוטלת אחריות מיוחדת כלפי קהילות במצוקה	43% מאמינים כי על ישראל מוטלת אחריות מיוחדת כלפי קהילות במצוקה	יחס ליהודי התפוצות
מסכימים במידה רבה מאוד או במידה רבה, 66%	מסכימים במידה רבה מאוד או במידה רבה. לפחות 70% כולל דתיים-ליברליים	לא מסכימים 63%	יהודי טוב חייב לתמוך ביישוב ארץ-ישראל השלמה
2%	2%	14%	השתייכות פוליטית - מזדהים כשייכים לשמאל
חצויים 51% חושבים שהמדיניות הממשלתית צריכה לקדם אמונות וערכים דתיים.	המדיניות הממשלתית צריכה לקדם אמונות וערכים דתיים. חרדים - 82%, דתיים 80%	יש להפריד בין הדת לבין מדיניות ממשלתית 88%	דת ומדינה
חצויים 56% מעדיפים עקרונות דמוקרטיים	יהדות חרדים 89%, דתיים 65%	דמוקרטיה 89%	יהדות או דמוקרטיה
חצויים 44% בעד סגירת התחבורה הציבורית בשבת, 56% נגד	85% מהדתיים והחרדים תומכים	94% מתנגדים	האם לסגור את התחבורה הציבורית בשבת
חצויים 39% בעד כל אחת משתי הטיבות	"להגשים באופן מלא את ההווה הדתית והלאומית של העם היהודי". חרדים - 84%, דתיים 73-84%, דתיים ליברליים 47%, מסורתיים 39%	"לאפשר קיום יהודי במדינה אזרחית בעלת מאפייני תרבות יהודיים" חילונים 47%, מסורתיים 39%	ההצדקה העיקרית לקיומה של המדינה

על מנת להבין פרופילים אלה, עלינו לחזור ליסודותיו של הפרויקט הציוני. כפי שציינו, מטרתה של התנועה הציונית היתה להבנות מחדש את החיים היהודיים, ובמיוחד את תבנית הזהות הקולקטיבית של חיים אלה. אנו מציעים שקבוצת האוכלוסייה המכנה עצמה "חילונים" היא הקבוצה שבה וממנה התבצעה המהפכה הציונית במבנה הזהות היהודית. או, ליתר דיוק, היא הצאצאים הממשיים או האידיאיים של קבוצה זו. מהפכה זו ניסתה להחליף את הדת בתור המסגרת הסמכותית הכוללת של החיים היהודיים והזהות הקולקטיבית היהודית במסגרת מדינית-לאומית. היא היתה כרוכה בניסיון לבסס את היהודיות על "מסגרות אימננטיות" של שפה, קולקטיב פוליטי, ובמידה מסוימת - לוח-שנה, במקום על אידיאלים, שאיפות וחובות דתיים, או תקווה משיחית. אם אדם חי במדינת ישראל ומזדהה איתה כמבטאת את זהותו, הינו אזרח דובר עברית של מדינה זו, ובמיוחד אם הוא ממלא את חובותיו האזרחיות במונחים של שירות צבאי והשתתפות פוליטית, אזי הוא חי חיים יהודיים. מכאן עולה שלא הדת היא המרכיב עיקרי בזהות היהודית, כי אם ההשתייכות הלאומית והתרבותית; והחילונים הם בראש ובראשונה ישראלים, ורק אחר כך יהודים; את הדת יש להפריד מן הפוליטיקה; ותחושת האחריות של החילונים כלפי התפוצות (הקיימות כיום) איננה כה גדולה. מבחינתם של החילונים, ההצדקה העיקרית לקיום מדינת ישראל היא "לאפשר קיום יהודי מודרני במדינה אזרחית בעלת תרבות יהודית".

מבחינת החילונים, ההצדקה העיקרית לקיום מדינת ישראל היא "לאפשר קיום יהודי מודרני במדינה אזרחית בעלת תרבות יהודית"

עם זאת, המהפכה הציונית בזהות היהודית נותרה בלתי שלמה. קבוצות אחרות - החרדים - באוכלוסייה היהודית של ארץ-ישראל בתקופת המנדט הביעו התנגדות קולנית לתוכנית זו, כולל לעצם הניסיון לייסד מסגרת יהודית מדינית-לאומית. אך קבוצות אחרות, המתכנות דתיים ומסורתיים, ניסו לפרש מחדש את הלאומיות היהודית ולהכליל אותה (בדרך זו או אחרת) בתוך המסגרת הדתית המסורתית. כפי שראינו, מבחינתן של כל הקבוצות הללו הדת היא מרכיב הרבה יותר חשוב בזהות היהודית מאשר היא אצל החילונים. שנית, עבור קבוצות אלה, **הישראליות היא הגשמה של יהודיות, לא תחליף או תרגום שלה.** כתוצאה מכך, קבוצות אלה הן **בראש ובראשונה יהודיות** ורק אחר כך ישראליות. בהתאם לכך, יש להן קשר הדוק בהרבה עם התפוצות - לפחות 60 אחוזים מקרב המסורתיים, הדתיים והחרדים חשים אחריות מיוחדת לסייע ליהודים במצוקה.

אשר לקשר שבין דת לבין צעדי המדיניות של הממשלה, כאן התמונה יותר מורכבת. דתיים, חרדים ומסורתיים מאמינים כי עד כמה שהמדינה **מבטאת ומגשימה** יהודיות מסורתית, אל לה להיות מופרדת מן הדת. ואולם, כל אחת מהקבוצות האלה מבטאת הבנה זו בדרך שלה. כך, החרדים והדתיים מאמינים, כי עד כמה שהמדינה **מבטאת** יהודיות מסורתית, אל לה להיות מופרדת מן הדת ביחס להתנהגות דתית אינדיבידואלית או נושאים מסורתיים של דת ומדינה, כגון השבת, או תפילה בקול רם של נשים בכותל. כך, 80 אחוזים או יותר בקרב הדתיים והחרדים מאמינים כי "מדיניות הממשלה צריכה לקדם אמונות וערכים דתיים". בהתאם לכך, הרוב המכריע של החרדים (96 אחוזים) והדתיים (85 אחוזים) מאמינים כי על הממשלה לאסור תחבורה ציבורית בשבת. הם גם מאמינים כי במקרה של התנגשות בין יהדות לבין דמוקרטיה יש להעדיף את היהדות, וכי ההצדקה העיקרית למדינת ישראל היא "להגשים באופן מלא

את האופי הדתי והלאומי של העם היהודי" (חרדים - 84 אחוזים, דתיים 73-84 אחוזים, דתיים ליברליים - 47 אחוזים). בין החילונים (מכל הסוגים) התמיכה בסיבה זו נמוכה בהרבה: בין החילונים לחלוטין, רק 6 אחוזים תמכו בסיבה זו, ובין ה"חילונים הקצת מסורתיים" שיעור התמיכה עמד על 16 אחוזים.

דומה שהמסורתיים, לעומת זאת, חצויים באשר לשאלה האם ועד לאיזו מידה אופיה היהודי-מסורתי של המדינה מצריך הגבלות על חירות אישית, חופש הבחירה והדמוקרטיה. לכן, בשאלות הנחשבות באופן מסורתי כמשתייכות לתחום דת ומדינה כגון השבת, המסורתיים נוטים להיות חצויים. עמדה חצויה זו בקרב המסורתיים חלה לא רק על שאלות מעשיות (כגון איסור על תחבורה ציבורית או היתר לנשים להתפלל בקול רם בכותל), אלא גם על נושאי יסוד ביחס ליהדות ולזירה הציבורית. משום כך הם חצויים גם באשר להעדפה היחסית בין יהדות ודמוקרטיה, ובאשר לשאלה מהי הסיבה העיקרית למדינה היהודית - "להגשים באופן מלא את האופי הדתי והלאומי של העם היהודי" (39 אחוזים) או "לאפשר קיום יהודי מודרני במדינה אזרחית בעלת תרבות יהודית" (39 אחוזים).

יחד עם זאת, דתיים ומסורתיים מדגישים **שביחס לנושאים לאומיים ופוליטיים** כגון ארץ ישראל, גבולות ודיון בהסכמי שלום אין להפריד מדיניות ממשלתיות מהדת. בהתאם לכך, בין הדתיים והמסורתיים, רוב משמעותי השיב כי במידה רבה או רבה מאוד, על מנת להיות יהודי טוב יש לתמוך ביישוב ארץ-ישראל השלמה. לעומת זאת בקרב החילונים, מעטים מאוד השיבו כי תמיכה בהתיישבות היא תנאי להיות יהודי טוב. ממצא זה עולה בקנה אחד, כמובן, עם ההזדהות הפוליטית של האוכלוסייה הדתית והחרדית. בהתאם לסקרים של "פיו" ושל המכון למדיניות העם היהודי, שיעור המזדהים כתומכי שמאל הינו 2 אחוז בלבד. הרוב המכריע של מגזרים אלה מתפלג פחות או

יותר בשוויון בין המזדהים כמרכז או כימין. מספרים משמעותיים של אנשים המזדהים כתומכי שמאל ניתן למצוא רק בקבוצת החילונים (14 אחוזים) אם כי גם בקרב קבוצה זו, הרוב (62 אחוזים) מזדהים כתומכי המרכז.

החרדים ענו לשאלה הזו בצורה חצויה. 55.5 אחוזים לא הסכימו שעל מנת להיות יהודי טוב יש לתמוך ביישוב ארץ ישראל השלמה, ואילו 44.4 אחוזים

כן הסכימו עם משפט זה. ממצא זה מבליט את העובדה שלמרות שהדתיים והחרדים חולקים השקפות דומות לגבי זהות יהודית ויחסי דת-מדינה ביחס לנושאים של התנהגות הפרט (שבת, נישואין) ישנם כמובן הבדלים רציניים ביניהם. על אופיים של הבדלים אלה ניתן לעמוד על-פי תשובותיהם השונות לשאלה, "האם המונח 'ציוני' מתאר אותך בצורה נכונה". רק 9 אחוזים מן החרדים השיבו כי מונח זה מתאר

דתיים
ומסורתיים
מדגישים
שביחס לנושאים
לאומיים
ופוליטיים כגון
ארץ ישראל,
גבולות, ודיון
בהסכמי שלום,
אין להפריד
מדיניות
ממשלתית
מהדת

אותם בצורה נכונה מאוד ו-24 אחוזים השיבו כי הוא מתאר אותם בצורה נכונה במידת מה (33 אחוזים בסך הכל). לעומת זאת, בקרב הדתיים 95 אחוזים השיבו כי המונח מתאר אותם בצורה נכונה מאוד או נכונה במידת מה. הבדל זה משקף את העובדה שציוניים דתיים, בדרכם, תומכים בציונות בתור פרויקט המשנה את מהות החיים היהודיים ונושא הגאולה, בעוד שהחרדים דוחים את הציונות (אך האוריינטציה הפוליטית שלהם היא ימנית-לאומנית).

אם כן, ההבדלים בין קבוצות הזהות השונות, ובמיוחד בין החילונים לבין הקבוצות האחרות המזדהות

הערות

- 1 הסקר נעשה בשיתוף עם פרופ' קמיל פוקס מאוניברסיטת תל אביב.
- 2 הנתונים אודות יהדות ארה"ב נלקחו מהמחקר של מרכז פיו - A portrait of Jewish American (2013)
- 3 בתפוצות, חב"ד הוא הגורם העיקרי המציין את ל"ג בעומר על ידי הדלקת מדורות וקיום תהלוכות לילדים.
- 4 נכון הוא הדבר שפוסקים בימי הביניים כגון רבי משה בן נחמן (רמב"ן, קטלוגיה, 1194-1270) פסקו שיישוב ארץ ישראל הוא מצווה. ואולם עד עלייתה של התנועה הציונית ויסודה של מדינת ישראל המודרנית פסק זה נשאר ענין תיאורטי. זה הפך להיות ענין ממשי וחלק מהחוויה הדתית בישראל רק עם עליית הציונות וקום המדינה.

כדתיות או כמסורתיות, חורגים מעבר לרמות של שמירת המצוות. במרכזם, הם כרוכים בהבדלים אידיאולוגיים וקונצפטואליים עמוקים הנוגעים ליסודות הזהות היהודית והישראלית ולאופי של המדינה היהודית ושל החיים הציבוריים.

בעשורים הראשונים של המדינה, הבניית הזהות החילונית נהנתה מהגמוניה. כיום הבנייה זו נמצאת בתחרות גוברת והולכת עם הבניות דתיות ומסורתיות יותר. התפתחות זו מציגה דילמה. העובדה כי ביטויי הזהות היהודית בישראל הינם יותר פלורליסטיים ורבגוניים היא התפתחות חיובית. בה בעת, מאבק מסוג זה הנוגע לשאלות יסוד, עלול לאיים על הסולידריות ועל ה"לכידות" החברתית.

אף שנייר זה מדגיש את הגורמים המפלגים בין המגזרים השונים של החברה הישראלית-יהודית, יש לזכור כי לא מעט מאחד ביניהם. בכל אחת מקבוצות האוכלוסייה היהודיות בישראל קיים רוב המאמין כי ישראל יכולה להיות מדינה יהודית ודמוקרטית כאחד. הסכמה כזו משקפת הסכמה רחבה, ולא משנה מה טיבה המדויק, לגבי הגדרתה החוקתית של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ולגבי המרכיבים המשותפים של הזהות הישראלית הקולקטיבית - יהודיות ודמוקרטיה.